

EUSKARA ZIENTIFIKO-TEKNIKOKO TERMINOLOGIA HOMOLOGATUAREN BEHARRA

Jesus Mari Txurruka (UPV-EHU)

1. SARRERA GISA. TERMINOLOGIA FINKATZEN.

Irakurle bati baino gehiagori harrigarri xamarra gerta dakioke izenburuan “homologatu” adjektiboa aurkitzea, euskarari buruzko gaietan askoz ere erabilera zabalagoa duen “normalizatu” adjektiboaren orde. Esan barik doa, bata eta bestearen eremu semantikoak oso desberdinak dira. Aurrerantzean *patroi*, *estandar* edo *erreferentzi forma* gisa erabilia izango den zerbait *norma* edo *arau* bihurtzeko prozesuari *normalizazioa* deritzogu. Zerbait *arrunt*, *ohiko* edo *normal* bihurtzeari ere *normalizazioa* esaten diogu, hala nola Administrazioaren edozein mailatan gure hizkuntzean edonon eta edonorekin aritzeko eskubidea eskatzen dugunean, euskararen erabilera *normalizatu*a ari gara galdegiten.

Antzeko eran, homologazioari gagozkionean, berba horrek ere esangura bi dituela ikusiko dugu. Aldez aurretik ezarritako *kalitate-arau batzuk betetzen ote dituen egiaztatzeko*, produktu jakin baten kalitateari buruz *probak egiten ditugunean*, produktu hori homologagarria denentz aztertzen ari gara. Jakina, produktuaren goi-mailako kalitatea bermatzea da kalitate-arau horien xedea. Bestalde, homologazioaren bigarren esangurari dagokionez, gauza desberdin bi *baliokidetzen* edo *maila berdinean zein antzekoan jartzen ditugunean*, gauza bi horiek *homologatuta* daudela esan ohi da. Hori dela-eta, unibertsitate biren biologo-tituluak baliokideak badira, titulu bi horiek homologatuta daudela esan dezakegu.

Hizkera berbaren definiziotzat honako hau eman dezakegu: Giza-jarduera jakin batean erabiltzen den *hizkuntza-mota berezia*. Hizkuntza bati dagokionez, *normalizazioa introbertsio-prozesu orokor* baten ondorio da. *Introbertsio* hitzarekin adierazi nahi dudana da hizkuntzak bere baitara, hots, bere ezaugarri berezien muinetara, begira dagoela normalizazio-prozesuak irauten duen bitartean; normalizazio-prozesua burutzeko aski du soilik horra begiratzearekin. Gainera, prozesu hori *orokorra* dela adieraztearekin azpimarratu nahi dut ezen normalizazioak hizkuntzaren arlo guztiei eragiten diela. Argi dago normalizazio-prozesua ezingo dela aldi berean aurrera eramanez hizkuntzaren arlo guztietan (deklinabidea, aditza, sintaxia, ...), baina argi dago baita ere, normalizazioa ez dela amaitutzat emango arlo guztiak arautuak izan arte. Munduan beste hizkuntzarik ez balego ere, artean posible izango litzateke hizkuntza horren normalizazioa aurrera eramatea, eta, are gehiago, kasu horretan ere, normalizazioa premiazkoa izango litzateke, lukeen hedaduragatik zenbait dialekto aski desberdinetan banatuta balego esate baterako. Hizkera bat *homologatzeak*, aldiz, homologatu nahi dena jatorrizko hizkuntzakoa ez den beste zerbaitekin konparatzea eskatzen duenez, lehenik eta behin, beste hizkuntzaren baten existentzia eskatzen du, homologazioaren definizioaren halabeharrezko PREMISA gisa. Bigarrenez, homologazioaren kontzeptuak berarekin dakarren ezinbesteko konparazioak jatorrizko hizkuntzatik kanpora begiratzea eskatzen du, eta horrexegatik diot, hain zuzen ere, homologazioa *extrobertsio-prozesu bat* dela. Soilik bere zilborrera begira dagoen hizkuntza batean ezin da homologazio-prozesurik gertatu, normalizazio-prozesu bat, ordea, bai. Homologazioak duen berezko ezaugarrietariko bat da homologatu nahi dena beti izan behar dela multzo handi batetik bereizi eta bakandu daitekeen zerbait. Ezin dira orokortasunak homologatu, berezitasunak baizik. Alegia, multzo bateko ale guztiak ezin dira ekitaldi bakarrean homologatu. Homologazio-prozesuak,

funtsean, beti dira partzialak; multzoko ale bakoitzaren homologazioak berari soilik eragingo dion berariazko homologazio-prozesua eskatzen du. Jakina, multzoa osatzen duten ale guztiak homologatuko balira, azkenean, *a posteriori* eta ondorio gisa, multzoa bere orokorrean homologatuta geratuko litzateke. Banan-banan egiaztatu aurretik, ezin da esan Olinpiada bateko errekor guztiak, besterik gabe, homologatzen direnik. Behin bana-banaka egiaztatu eta gero errekor bakoitza baldintza egokietan lortu dela, orduan, eta soilik orduan, esan daiteke Olinpiada jakin bateko errekorrak homologatuta daudela.

Era berean, ezingo dugu esan hizkuntza bat, bere orokortasunean, beste batekin homologagarria denik, eta hortaz, hizkuntza batetik bestera egiten diren itzulpenak, besterik gabe, homologagarriak direnik. Horrelako baieztapena egin aurretik, egiaztatu behar da ea arlo jakin batean erabiltzen diren hizkera eta terminologia, beste halako hizkuntzan arlo berean erabiltzen diren hizkera eta terminologiarekin homologa ote daitezkeen. Eta horrela arloz arlo.

2. EUSKAL HIZKERAK HOMOLOGATZEARI EKITEAN DATZA EUSKARAREN ETORKIZUNARI BAIKORTASUNEZ BEGIRATZEKO GAKOA

Eman dezagun gauko egunez lehendakariari ondoko gutun hau heldu zaiola:

Karl-Johan Lönnroth
Director-General
Directorate-General for Translation
European Commission
B-1049 Brussels

Juan-Jose Ibarretxe
President
Basque Government
01010 Gasteiz-Vitoria

Brussels, 31 January 2008

Right from the outset of that European project that evolved into the European Community and now the European Union, it was decided that the official languages would be those of the Member States. This principle is enshrined in Regulation No 1 of 1958, which is amended each time a new country joins the EU to include its language or languages. This too is reflected in Article 21 of the Treaty establishing the European Community, which stipulates that the residents of the Member States have the right to communicate with the EU institutions in their own language.

As the European Union grows, the practical difficulties of according equal status to the languages of its constituent nations also grow, but any approach that failed to respect the languages of its peoples would betray the very foundations of the philosophy that lies behind the European Union. Keeping in mind this moral duty and taking into account that some of the recently incorporated countries have official languages with fewer speakers than some languages with full regional status in Spain, it has been an objective of the European Parliament to safeguard the linguistic rights of these communities. Therefore, as a way to support and strengthen multilingualism in the European Union and to help bring the Union's policies closer to its citizens, it was decided in the plenary session of the European Parliament held last month in Strasbourg to add Basque, as well as Catalan and Galician, to the list of the 23 official languages of the European Union.

As far as this resolution will go into effect after the first of January of 2010, I am very pleased to invite you or your delegates to contact me to start the

procedure for the full integration of the Basque language into the European Commission's Directorate-General for Translation service.

Sincerely yours,

Karl-Johan Lönnroth

Gonpidapen hori euskaldunontzat, pozgarria izango litzateke? Ala, oster, kezkarria? Bietariko apur bat? Poztu ala kezkatu aurretik, azter dezagun norako gonbidapena iritsi zaigun. Onartzekotan, munduko itzulpen-zerbitzu handienetarikoa baten partaide izango ginateke, izan ere gaur egun 1750 hizkuntzalari eta 600 idazkari eta laguntzaile iraunkor baino gehiagok lan egiten baitu Europar Batzordeko Itzulpengintzarako Zuzendaritza Orokorrean (DGT akronimoaz ezagutzen dena, ingelesez Directorate-General for Translation baita, gutunaren goi aldean bidaltzailearen izenaren azpian ikus daitekeenez). Soilik ikuspegi horretatik aztertuta, pozarren egoteko moduko gonbidapena beraz. Baiezkoa eman aurretik, baina, azter dezagun erakunde horren funtzionamendua. Europar Batzordeko Sail batek Itzulpengintzarako Zuzendaritza Orokorrari (DGTari) itzulpen-eskaera bat luzatzen dionean hasten da prozesua. Zuzendaritzak eskaera onartzen badu, Euramis izeneko erakundera bidaltzen du automatikoki, alegia ordenadore bidez, itzulia izan dadin. Hala nahi, edo behar, izanez gero, automatikoki lortutako emaitza hobetzeko helburuarekin, jatorrizko idazkia eskuz aurreprozesatu daiteke; hots, gaiaz ulertzen duen pertsona batek dokumentua “presta” dezake, ordenadorearen lana errazteko. Dokumentuaren arloko itzulpen-unitateari itzultzeko agindua ematen zaio eta, ostean, automatikoki lortutako itzulpena pertsona batek orrazten du eta denbora laburrean jatorrizko eskatzaile edo bezeroari elektronikoki bidaltzen zaio.

Prestatuta al daukagu euskara horrelako lan-dinamika batean sartzeko? Edo-eta, areago, eraginkorki txertatzeko? Oraingoz bederen, ezezkoan nago. Alde batetik, arrazoi historikoengatik. Europako Batzordea Makina bidezko Itzulpena (MI) edo Itzulpengintza Automatikoa 1976tik hona ari da erabiltzen. Argi dago urte guzti horietan landutako masa lexikal ikaragarriarekin osatutako datu-baseak izugarri errazten eta hobetzen duela gaur egun ordenadore bidez egin daitekeen edozein itzulpen. Jakina, euskararekin gertatuko zenaren antzera, Europar Batasunean sartu berri diren estatuetakoz hizkuntzek arazo berberari egin behar diote aurre.

Bestalde, ezagutu beharko genukeena da itzulpengintzaren lan-bolumena, edo, hobe, lan-erritmoa, denbora-aldagaia ezinbestean kontuan hartu behar baita; datu horrek DGTaren lan-prozedura horretan txertatzeko euskarak zukeen gaitasunari buruzko galderari eman lekiokkeen erantzuna asko baldintzatuko bailuke, zeren lan-erritmoa txikia izango balitz, automatikoki lortutako emaitza hobetzeko egin beharreko eskuzko aurreprozesamendu horrekin, agian aurrera egiteko moduan egon gintezke. Bada, gure zoritxarrerako, DGTaren lan-erritmoa ikaratzeko modukoa da, izan ere Europako Batzordeak asko erabiltzen baitu itzulpen-zerbitzu hori. Esate baterako, 2005ean goraxeago aipatutako sistema horren bidez 860.314 orrialde itzultzeko eskaria egin zuen. Gaur egun MI zerbitzuak 18 hizkuntza-bikotetan lan egiteko aukera ematen du eta orduko 2000 orrialderen “itzulpen gordina” eskaintzeko ahalmena du. Normalean, itzulpena egitea eskatu duenari minutu batzuren buruan heltzen zaio “itzulpen gordina”. Makinak sortutako “itzulpen gordin” hori gero itzultzaile batek orrazten du, jatorriz pertsona batek itzuli izan balu moduan gera dadin. Denetara eta itzulpen-sistema guztiak, automatikoak zein “tradizionalagoak”, erabiliz, 2006an DGTak 1 541 000 orrialde itzuli zituen. Hizkuntzei dagokienez, itzuli beharreko orrialdeen %72 jatorriz ingelesez idatzita zegoen, %14 frantsesez, % 2,8 alemanieraz, eta geratzen den %10,8 Europar Batasuneko

gainerako hizkuntzetan. Proporzio horiek ordu betean MIK lantzen dituen 2000 orrialdeei aplikatuz, zenbat denbora itxaron beharko genuke ingelesezko 1440, frantsesezko 280, alemanierazko 56 eta hizkuntz “poutpourrian” idatzitako 216 orrialderen euskarazko zirriborroa, “itzulpen gordina” alegia, eskuratzeko? Egun bat? Aste bete bat? Hilabete osoa? Ala, zoritxarrez, hortik gora?

Erronkaren tamainaz jabetzen hasteko, oraingoz aski da. Gehienok bat etorriko gara onartzerakoan euskara horrelako dinamika batean berehalako batean txertatzeko gaur gaurkoz ez dugula prest. Horrek ez du esan nahi, baina, presta ezin dezakegunik, lan itzela eskatuko digun arren.

Edozein ekintzaren ondorioak atoaan bistaratzen ez direnean pazientzia oso erraz galtzen duten pertsonen osatutako gaur egungo gizarte globalizatu eta automatizatuan zientziaren eta teknikaren esparruetan euskara erabiltzeari utz ez diezaiozun, ahalbait arinen ekin beharko diogu soilik informatika bidez lor daitekeen itzulpenaren berehalakotasuna lantzeari. Berehalako itzulpengintza, hitzena ezezik esaldi osoena ere bai, ahalbidetzeko euskara itzulpengintza automatizaturako prestatu beharko dugulakoaz inor gutxik egingo du zalantza. Bere osotasunean dena batera ezingo dugunez prestatu, nondik hasi beharko genuke? Alegia, zein lirateke prestakuntza-lanik behinenak? Nire ustez, espezialitate-hizkeretako terminologiak homologatzeari ekitea izango litzateke, bere zailtasunean, gauzarik errazena, zeren, itzulpengintza automatikoa benetan eraginkorra izan zedin, hizkuntza desberdinetan erabiltzen diren alorrez alorreko hizkerak ahalik eta homologazio-maila altuena eduki beharko bailukete.

Edozein espezialitate espezializazio-prozesu jakin baten ondorioa da, eta, definizio ez oso akademikoa, baina bai, ostera, oso grafikoa, erabiliz, espezializatzea ondoko hau dela esango genuke: geroz eta gutxiagotaz geroz eta gehiago jakitea, ia ezertaz ia den-dena jakitera iritsi arte. Beraz, espezialitate-hizkeretako terminologiak homologatzearekin itzulpengintza automatikoan euskara modu eraginkorrean integratzea lor dezagun espezialitate-hizkera guztientzat baliagarria izango den terminologia “orokorra” homologatzen saiatzea proposatuko dut, “espezialitate” eta “orokorra” kontzeptu kontraesangarriak diruditen arren, eta, neurri batean bederen, hala diren arren.

3. EUSKAL ADITZEN ESANGURAK HOMOLOGATZEAREN PREMIA ETA ONURAK.

Atal honen izenburuak argi adierazten duenez, aditzak homologatzea proposatuko dut. Irakurle bat baino gehiago harrituko da nik aditzak terminotzat hartzearekin; baina, zergatik ez? Ez al da egia, sarritan, lan zientifiko bat euskaratzeko orduan, benetako zailtasuna ez dagoela alorreko kontzeptu ultraspezifikoko definitzean erabilitako termino berezi-berezietan, baizik eta aditzetan? Ez al da egia, gainera, oso maiz gertatzen dela esaldiaren esanguraren muina aditzean dagoela?

Gaur egungo zientzia eta teknikaren aurreramendua hain denez azkarra, ia-ia gauza guztietan ezjakinak garela eta, hortaz, sarritan gerta dakiguke aditzaren esangura zehatza deskodetzeko zailtasun handiak izatea. Adibidez, ondoko ingelesezko esaldi tekniko euskara, gaztelerara, frantsesera eta alemanierara itzuli da. Gutariko inork ez luke bat ere arazorik edukiko, grafiak hizkuntzaz hizkuntza zertxobait aldatu arren, “benetako” termino zientifikotzat har daitezkeen *glukosa*, *intulina*, *glikogeno* eta *triazilglizerolak* bost hizkuntzetako itzulpenetan topatzeko eta ulertzeko.

High blood glucose elicits the release of insulin, which speeds the uptake of glucose by tissues and favours the storage of fuels as glycogen and triacylglycerols.

Odoleko glukosa-maila altuak intulina askatzea eragiten du. Horrek ehunen glukosa-harpena bizkortzen du eta erregaiak glikogeno eta triazilglizerol moduan metatzea faboratzen du.

Unos niveles elevados de glucosa en sangre estimulan la liberación de insulina, que acelera la captación de glucosa por los tejidos y favorece el almacenamiento de compuestos de reserva energética como el glucógeno y los triacilglicerolos.

De fortes concentrations de glucose provoquent la sécrétion d'insuline qui accélère la capture du glucose par les tissus et favorise le stockage des carburants sous forme de glycogène et de triacylglycérols.

Bei hohem Blutglucosespiegel wird Insulin sezerniert, das die Glucoseaufnahme in den Geweben verstärkt und die Speicherung von Brennstoffen als Glycogen und Triacylglyceride fördert.

Bost textuen arteko paralelotasuna begi bistakoa da. Alemanierazko lehen esaldian izan ezik, eta berau estilo-kontu bategatik, *aditza + aditzetik eratorritako izena + izena* egitura errepikatzen da. Zalantza-izpirik gabe esan dezakegu bost itzulpen *homologaturen* aurrean gaudela.

Baliteke baten batek esatea erdal aditz bakoitzari ez diogula zertan aurkitu behar euskal aditz bat ordaintzat. Agian, baina ekintza bati amaiera emateko moduak deskribatzeko ingelesezko ikerketa-lan batean kaleko hizkuntza arruntean ia-ia sinonimotzat har daitezkeen 12 aditz desberdin erabili badituzte (to cancel, to cease, to complete, to culminate, to end, to finish, to stop, to terminate, eta abar), baten batek emango al dit arrazoiren bat zergatik guk ez ditugun beste horrenbeste erabiliko (kantzlatu, eten, osatu, burutu, azkendu, finitu, bukatu, gelditu, amaitu, urrendu, ...), gehien-gehienak hiztegieta aurki daitezkeen aditz patrimonialak baldin badira? Ez omen direlako beharrezkoak? Zergatik pobretu behar dugu lan bat euskaratzerakoan jatorrizko hizkuntz aberastasuna errespetatu gabe? Zer irudituko litzaiguke gutariko edonori guk euskaraz erabilitako *ediren, kausitu, topatu, aurkitu, idoro* eta beste hainbat aditz, ingelesera, frantsesera edo gaztelarrera pasatzerakoan denak forma bakarrean emanda ikusiko bagenu itzulpenean, *to find, trouver* edo *encontrar* moduan alegia? Ez al ginateteke asaldatuko eta itzultzaileari “*traduttore, traditore!*” aurpegiratuko? Ez al genioke erantzuki egingo esanez, nor ote zara zu nire idazlanean islatu nahi izan dudana hizkuntzari buruzko nire ezagutza lausotzeko, edo, are gehiago, ezabatzeko?

Etorkizunean zenbait erakundek erabiliko bide duten eta, gaur egun bederen, azpiegitura teknologiko oso handia eskatzen duen itzulpengintza automatikoa bezalako arlo urrun eta abstraktuan ezezik, egunero euskaraz jorratzen ditugun arloetan ere egokiro erabiliak izan daitezken, aditzak homologatzeko prozesu luze eta korapilatsu bati ahalbait arinen ekin beharko genioke; alegia, ahal den neurrian, arloan arloko erdal aditz bakoitzari euskal aditz bat esleitzeari eta erdal eta euskal aditzak elkarren artean korrespondentzia biuniboko bitartez uztartzeari. Hori, jakina, ez da beti posible, baina salbuespentzat har daitezkeen “ezinezko biunibokotasunen” kasu apurrek, ez gaituzte eraman behar onartzera ezen, aditzak itzultzea ezinbestean anabasa askaezinean murgiltzea eta tratatzea bezala denik.

To produce da adibide paradigmaticoa. Nola eman euskaraz? Modu bitan bai bederen, *ekoitzi*

In response to these messages, the hypothalamus **produces** a number of regulatory hormones.

Mezu horiei erantzunez, hipotalamoak zenbait hormona erregulatzailerako **ekoitzen** du.

eta *eragin*

This defect **produces** the symptoms of whooping cough.

Akats horrek kukutxeztularen sintomak **eragiten** ditu.

jakin ondo baitakigu gaixotasunak (beherakoa, estula, sukarra, ...) euskaraz ez direla *ekoitzen*, *eragiten* baizik. Beste hizkuntzetan ere horrelakoak sarritan gertatzen ohi dira.

Internetaren moduko teknologia modernoeri esker, azken urteotan izugarri erraztu eta bizkortu da datu-base terminologikoen kontsulta. <http://www.ehu.es/ehulku> helbidean klikatu besterik ez da egin behar ohartzeko itzulpengintzarako zenbat baliabide dauzkagun eskuera-eskueran ordenagailuaren bidez. Nire ustez, baina, arazo larriena honako hau da: erdal termino, aditzak barne, zientifiko bati euskal ordain bat esleitzerakoan, datu-base eta hiztegi aberats horien *ad hoc*-eko erabilpena egiten dugula; alegia, erdal aditzari esleituriko euskal ordaina erabat kontsultagilearen nahieraren mendekoa dela, textuinguruaren arabera ezezik, pertsona berberaren egun batetik besterako aldarte-ezberdintasunaren arabera ere alda daitekeena. Beraz, eta salbuespenak salbuespen, aitortu beharra daukagu normalean ez dugula egiten datu-base eta hiztegi horien bidez eskuratutakoaren erabilpen koherente eta sistematizaturik. Agian, oraingoz behintzat, ezin da besterik egin, izan ere testu zientifikoetan ia-ia ez baitaukagu euskal fraseologiarik eta, are gutxiago, homologatuta legokeen euskal fraseologia bat (Txurruka 2005: 189).

Nire ustez, arazoa bereziki larria da eta hedatuta dago aditzen arloan, zeren eta oso maiz gertatzen baita erdal aditz berberari, textuingurua berdintsua izan arren, zenbait euskal ordain, zoriz-edo, esleitzea, sinonimotzat-edo hartzen ditugulako, besterik gabe; eta, okerreana dena, sarritan, zeregin horretarako, esangura anitz eta era askotan uler daitezkeen aditzak erabiltzen ditugu. Esate baterako eta goraxeago emandako adibideetariko bat berrerabiliz, *favours the storage of fuels* ingelesezko esaldia *erregaiak metatzea faboratzen du* itzuli dugu. Hegoaldeko euskaldunoi bederen, bitxi xamarra egiten zaigunez faboratu aditza erabiltzea, baten batek galde dezake ea *faboratu*-ren orde zergatik ez dugun erabiltzen “ezagunagoak” edo “ohikoagoak” diren *erraztu* edo *lagundu*.

Eta ingeleseko esaldia *facilitates the uptake ... and favours the storage* izan balitz? Biak *erraztu* moduan emango genituen?

Edo *accompanies ... and favours ...* izan balitz? Aditz bien euskal ordaina *lagundu* izango zen?

Edo *cooperates in ... and favours ...* izan balitz? Hemen ere biak *lagundu*?

Eta *contributes to ... and favours ...* izan balitz? Hirugarren aldiz *lagundu*?

Euskarak ez du berezkoa, inondik inora, aditzen peitutasun hori; guk eratzikia da. Gure ezjakintasunari erosokeria eta nagikeria gehitzen dizkiogunean, textuaren balizko ulergarritasunaren izenean egiten dugula esaten badugu ere, hori da lortzen den emaitza, euskarazko testu tekniko askotan beha daitezkeen aditz-forma desberdinen eskasia. Arazo hori gainditzeko proposatzen ari naiz aditzen homologazio-prozesu baten diziplinari lotzea.

to favour, *faboratu*, favorecer, favoriser

to facilitate, *erraztu*, facilitar, facilitar

to accompany, (*zerbait*)-ekin *batera gertatu/eman*, acompañar, accompagner

to cooperate, *kooperatu*, cooperar, coopérer

to contribute, *lagundu*, contribuir, contribuir

Bost kasuetan ingelesak, gaztelerak eta frantsesak latinezko aditz berbera erabili dute, zeren, horrela, *lingua franca*-ra joaz, elkarren arteko itzulgarritasuna (ingelesez *intertranslatability* esaten dena) bermatzen eta ulergarritasuna ziurtatzen baitituzte, izan ere hiru hizkuntzetako hiztunek modu bakar eta berean ulertuko baitute horietariko aditz bakoitza. Horrela jokatzuz, hizkuntza desberdinetan etimo berbera duten aditzak erabiltzen dituztenean alegia, terminoen, kasu honetan aditzen, elkarren arteko homologazio-prozesua berez eta naturaltasun osoz gertatzeari bide ematen diote. Guk birritan egin dugu bat gure inguru kulturaleko indartsuenak diren hiru hizkuntza horiekin eta beste hirutan geure harrobiko aditzak erabili ditugu. Gehiegitan izango ote zen? Ez dut uste. Eta hiru hizkuntza horiekiko gure euskararen homologazioa? Ala ez dugu homologaziorik bilatu behar? Nik uste dut baietz. Horretarako, besteengandik aldentzen garenean beti era berean eman beharko genuke

euskal ordaina, hori baita Zabala eta Elordui-k salatzen duten *aldagarritasun asistematikoa* minimizatzeke modu bakarra (Zabala & Elordui 2005: 15).

4. HOMOLOGAZIOAREN URRATSIK BEHINENA: MODULARIZAZIOA.

Adiera (aurpegi) anitz dituzten, eta, hortaz, poliedrikoak diren terminoetatik benetako zientzialari eta teknologoek ihes egin beharko lukete. Baina, sarritan, halabeharrez-edo, esangura bakarreko termino lauen orde, erabiltzen ditugun terminoak polifazetikoak dira, aurpegi tronpagarri ugari dituztenak, eta, hortaz, poliedrikoak direnak. Eta aditzak dira termino poliedrikoen artean poliedrikoenak.

Gaur egungo zientzia eta teknikaren aurreramendua hain da azkarra, ezen ia-ia gauza guztietan ezjakinak garela eta, hortaz, sarritan gerta dakiguke aditzaren esangura zehatza deskodetzeko zailtasun handiak izatea. Eta itzulpenik egin gabe ere, aditzaren sinonimoak bilatzen ditugunean, antzeko anabasarekin egiten dugu topo.

Aditzei gagozkielarik, nola gauzatuko genuke goraxeago aipaturiko homologazio-prozesua? Arazoaren konponbidea, nire ustez, *modularizazioan* dago. Modularizazioaren helburua honako hau da: *arazo konplexuak, aditzen amarauna bezalakoak alegia, ebatzi ahal izateko, arazoa kontzeptualki maneiagarriak diren pusketatan (modulutan) zatitzea*. Lan honetan erabiliko ditugun aditzen adibide guztiak (5 hizkuntzatan) biokimikako liburu baten orijinalean eta itzulpen kanonikoetan aurkitutakoak dira (Lehninger et al. 1993).

Honako hau izango da nik erabiliko dudana modularizazio-teknika: *ekintza- edo funtzio-mota bat definitzea eta ekintza hori edo oso antzekoren batekin zerikusi zuzena duten aditzak, eremu semantiko berekoak-edo, aditz-poliedro batean biltzea*. Nire ustez aditz-poliedroak dira erabiltzaile arrunt batentzat “kontzeptualki maneiagarriak” izan daitezkeen “amaraun-zatiak”. Aditzen eremu semantiko bakoitzari poliedro irregular bat egokitzea izango da jarraituko dugun modularizazio-prozedura. Adibidez, demagun pentsatzen hasten garela ea zein aditz erabiltzen dugun honako prozesu hauek deskribatzeko: gauza bat geldi egotetik higitzen hasiera pasatzen dela edo zerbait ez egitetik egitera pasatzen garela. Segun-eta zein hizkuntzatan pentsatzen ari garen, berehala bururatuko zaizkigu batzuk, hala nola: *hasi, ekin abiatu, to begin, to start, débuter, partir, empezar, poner en marcha, beginen, starten, ...* Beste batzuk gogoratzea, ordea, jasoagoak, ezohikoagoak. ... direlako-edo, gehiago kostatuko zaigu: *kitzikatu, to prime, induire, desencadenar, anregen*, eta abar, denak, ñabardurak eta pirinkeriak albo batera utzita, eremu semantiko berbereko partaidetzat, *lato sensu* sinonimotzat-edo, har ditzakegunak. Aditzen eremu semantiko bakoitzak hizkuntza bakoitzean bere poliedroa edukiko du eta unean-unean definituriko edozein eremu semantikoko aditz bakoitzari poliedroaren aurpegi bat esleituko diogu. Definizioz, aditzen eremu semantiko bakoitzari dagokion poliedroa beste hizkuntzetako poliedroekiko berdina da. Horrela eraikitako hizkuntza desberdinetako poliedro guztietan aurpegi berdinari begiratuko bagenio, *stricto sensu* hartutako sinonimoak behatzen egongo ginateke. Ondoko zerrendetan lerro berean dauden aditzak ia-ia beti sinonimo hertsizat har daitezke. Kasu batzuetan zergatia erraza da: hizkuntza guztietan erro klasikoko *lingua franca*-ra jo dutelako aditza asmatzerakoan (*to activate, aktibatu, activer, activar, aktivieren*), edo, beste zenbait kasutan, jatorrizko termino ingelesa itzultzerakoan hizkuntza bakoitzak bere erara eman duen arren, beti aditz bera erabili dutelako (*to prime = aitzinatu, démarrer, cebar, vorbereiten*). Beste era batean adierazita, ondoko zerrendako lerro bereko aditzak elkarri korrespondentzia biunibokoz uztarturiko baliokideak direla esan dezakegu, eta, hortaz, homologazioaren bigarren esangura gogoratu, bata bestearen itzulpen homologatua dela.

Deigarria gerta dakioke norbaiti ikustea ezen, zenbait kasutan, horrelako adibideak ia-ia soilik euskararen eta alemanieraren kasuetan aurki daitezkeelarik, aditza eta aditzetik eratorritako izena zeharo erro ezberdinetakoak izatea. Horrelakoetan, ia salbuespenik gabe, erroetariko bat hizkuntzaren baitako erro patrimonialeatik eratorritakoa izango da, eta,

bestea, klasikoak deitzen diren hizkuntzetako erroren batean oinarritutakoa. Adibidez, ikus beheko zerrendako to stimulate /stimulation bikotea. Euskaraz aditza erro klasikokoa den heinean (*estimulatu*) izena patrimoniala da (*kinada*). Justu kontrakoa gertatzen da alemanierarekin, aditz patrimoniala (*beschleunigen*) eta izenaren erroa klasikoa (*Stimulierung*). Hizkera zientifiko–teknikoetako hitzak homologatzeko premia ukaezina dela-eta, horra hor euskaldunok dugun/alemanek duten garbizaletasunaren eta termino bat itzultzeko erraztasunaren artean aukeratzekoan bizi dugun/duten zalantza eta barne gatazkaren adibide paradigmaticoa, terminoen homologazioa gertatzen ez den bitartean iraungo dutenak.

INGELESA	EUSKARA	FRANTSESA	GAZTELERA	ALEMANIERA
activate	aktibatu	activer	activar	aktivieren
begin	hasi	débuter	iniciar(se)	beginnen
begin	hasi	commencer	empezar	beginnen
excite	kitzikatu	exciter	excitar	anregen
induce	induzitu	induire	inducir	induzieren
induce	eragin	induire	inducir	verursachen
induce	eragin	induire	inducir	hevorgerufen
initiate	hasi	préparer	iniciar	initiieren
initiate	hasi	préparer	iniciar	starten
prime	aitzinatu	démarrer	cebar	vorbereiten
start	abiarazi (du)	partir	poner en marcha	starten
start	abiatu (da)	soit le début	poner en marcha	starten
stimulate	estimulatu	stimuler	estimular	beschleunigen
<i>stimulation</i>	<i>kinada</i>	<i>stimulation</i>	<i>estimulación</i>	<i>Stimulierung</i>
trigger	desarratu	déclencher	desencadenar	anregen
trigger	desarratu	provoquer	desencadenar	auslösen
undertake	ekin	entreprendre	emprender	- - - -

Homologatutako aditzez osatutako honelako zerrendek ematen duten erraztasuna da aditzen "berezko itzulpena" daukagula, ondoko aholkuaren antzekoa iradokitzen dutena: *arazo berezirik sortzen ez den bitartean, aditz hau beti era bakar honetan itzuli.*

Hizkera zientifiko–tekniko hegemonikoekiko homologazioa lortzea hil ala biziko gaia da euskarak bere leku propioa izan nahi badu eta arlo horietan ematen diren aurrerapenak deskribatzeko eta ulertzeko tresna baliagarria izan nahi badu. Aurreko ideiak bereziki egiak dira txosten teknikoetan informazio-galerarik gerta ez dadin, Itzulpengintza Automatikoa erabiltzen duen sistema batez itzultzen direnean batez ere.

5. BIBLIOGRAFIA.

LEHNINGER, A. L., NELSON, D. L. & COX, M. M. (1993): *Principles of Biochemistry*, New York: Worth Publishers.

TXURRUKA, J. M. (2005): "Euskal hizkera zientifiko–tekniko homologatuaren premia", in TXURRUKA, J. M. (argit.): *Euskera zientifiko–teknikoa: Normalizaziotik homologaziora*, Bilbao: Mendebalde Kultura Alkartea.

ZABALA, I. & ELORDUI, A. (2005): "Euskara zientifikoaren normalizazioa: hizkuntzalarrien ekarpena", in TXURRUKA, J. M. (argit.): *Euskera zientifiko–teknikoa: Normalizaziotik homologaziora*, Bilbao: Mendebalde Kultura Alkartea.

